

UMR YO‘LDOSH TANLASH NAZARIYASI

TAFU o‘qituvchisi Raximova Gulhayo Alisherovna

TAFU pedagogika va psixologiya yo‘nalishi 4-kurs 09-guruh talabasi

Tursunova Maftunabonu Baxtiyorjon qizi

KIRISH

Umr yo‘ldosh tanlash inson hayotidagi eng muhim qarorlardan biridir. Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘ini bo‘lib, undagi psixologik uyg‘unlik, o‘zaro hurmat, qadriyatlar mosligi va emotsional barqarorlik yuksak darajada oila mustahkamligini belgilaydi. Shuning uchun turmush o‘rtog‘ini tanlash jarayoni nafaqat shaxsiy his-tuyg‘ularga, balki psixologik va sotsiologik omillarga ham bog‘liqdir.

Zamonaviy psixologiyada umr yo‘ldosh tanlashga oid yondashuvlar ko‘p, ular orasida biologik, ijtimoiy, madaniy, psixodinamik, kognitiv va shaxslararo nazariyalar alohida o‘rin egallaydi. Ushbu maqolada turmush o‘rtog‘ini tanlash bo‘yicha asosiy psixologik nazariyalar, ular ta’sir etadigan omillar, shuningdek, O‘zbekiston jamiyatiga xos an’anaviy qarashlar tahlil qilinadi.

ADABIYOTLARNI O‘RGANISH

Ilmiy manbalarda umr yo‘ldosh tanlash bo‘yicha bir nechta yirik nazariyalar uchraydi:

1. Evolyutsion (biologik) yondashuv

Darvin nazariyalariga tayangan holda, Trivers, Buss va boshqa olimlar umr yo‘ldosh tanlashda biologik omillarni asosiy deb hisoblaydi. Unga ko‘ra:

ayollar barqarorlikni, himoyani va moddiy ta’minot imkoniyatini, erkaklar esa sog‘liq, yosh va farzand ko‘rish qobiliyatini ustuvor ko‘radi.

2. Sotsiologik yondashuv

Oila sotsiologlari (Merton, Berjer) tanlov ko‘pincha quyidagi omillar asosida sodir bo‘lishini ta’kidlaydi:

ijtimoiy maqom,
madaniy muhit,

diniy qarashlar,
milliy qadriyatlar,
oilaning ta'siri (oilaviy tanlov).

3. Psixanalitik nazariya

Z. Freyd va uning izdoshlari shaxsning bolalik davridagi tajribalar, ota-onaga bo'lgan munosabat, oila modeli kelajakdagi tanlovga kuchli ta'sir qilishini ko'rsatgan. Inson o'ziga tanish bo'lgan psixologik "rol model"ni tanlashga moyil bo'ladi.

4. Komplementarlik nazariyasi

Vinch va Shaxter fikriga ko'ra, odamlar ko'pincha o'zlariga qarama-qarshi yoki ularni to'ldiradigan shaxslarni tanlaydi. Masalan:

faol shaxs – sokin shaxsni,
tashabbuskor – mulohazali shaxsni.

5. O'xshashlik nazariyasi (similarity attraction)

Homonogamiya tamoyili: qadriyatlar, axloqiy qarashlar, maqsadlar bir xil bo'lsa, bunday juftlik mustahkam bo'ladi (Byrne, Newcomb tadqiqotlari).

6. Ratsional tanlov nazariyasi

Shaxs turmush o'rtog'ini tanlashda ongli ravishda foyda va risklarni baholaydi. Emotsiyalar bilan birga ongli tahlil ham bor.

Ushbu nazariyalar hayotiy tajriba va o'zbek jamiyatidagi oilaviy qadriyatlar bilan uyg'un holda qaralganda, an'anaviy va modern elementlarning qorishganligi ko'rinadi.

ASOSIY QISM

1. Umr yo'ldosh tanlash jarayoniga ta'sir etuvchi psixologik omillar

1.1. Qadriyatlar va e'tiqod mosligi

Oila mustahkamligi uchun quyidagilar uyg'un bo'lishi muhim:

diniy qarashlar,
ma'naviy qadriyatlar,
tarbiya uslubi,
oilaviy maqsadlar.

Qadriyatlar mos bo'lmasa, uzoq muddatda nizolar yuzaga kelishi osonlashadi.

1.2. Temperament va xarakter

Shaxsning:

sangvinik yoki flegmatik bo'lishi,

hissiyotlarga beriluvchanligi,

sabr darajasi,

liderlik xususiyati uyg'unlikka katta ta'sir qiladi.

Ba'zi temperamentlar bir-birini to'ldiradi, ba'zilar esa to'qnashadi.

1.3. Emotsional intellekt

Turmush o'rtog'ini tushunish, qo'llab-quvvatlash, mojaroni tinch hal etish, stressni boshqarish qobiliyatlari nikoh sifatiga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

1.4. Kommunikatsiya ko'nikmalari

ochiq muloqot,

his-tuyg'ularni to'g'ri ifodalash,

hurmat bilan tinglash,

konstruktiv fikr bildirish mustahkam munosabat qurishning kalitidir.

1.5. Oilaviy model va bolalik tajribasi

Inson ko'pincha o'z ota-onasi o'rtasidagi munosabatni takrorlaydi. Shuning uchun ba'zan shaxs bolalikda ko'rgan model asosida ongli yoki ongsiz ravishda tanlov qiladi. 2. Umr yo'ldosh tanlashga ta'sir etuvchi ijtimoiy va madaniy omillar

2.1. Ota-onalar va qarindoshlarning roli

O'zbek jamiyatida oila tanloviga:

ota-onaning fikri,

qarindoshlarning maslahati,

diniy-axloqiy talablar kuchli ta'sir qiladi.

2.2. Ta'lim darajasi va kasbiy maqsadlar

Bir xil maqsadli, ma'lumoti mos bo'lgan juftliklar kelajak rejalarini oson uyg'unlashtiradi.

2.3. Jamiyat stereotiplari

“Yaxshi kelin qanday bo‘lishi kerak?”, “Erkakning vazifasi qanday?” kabi stereotiplar ham tanlovga ta’sir qiladi.

3. Zamonaviy psixologiyada umr yo‘ldosh tanlash strategiyalari

3.1. O‘z-o‘zini anglash

Shaxs birinchi navbatda o‘zining:

ehtiyojlari,

qadriyatlari,

kuchli va zaif tomonlari haqida aniq tasavvurga ega bo‘lishi kerak.

3.2. Moslikni baholash (compatibility assessment)

Juftlik quyidagi savollarga javob berishi zarur:

Bizning kelajak maqsadlarimiz bir xilmi?

Tarbiya uslubi bo‘yicha qarashlar mosmi?

Moliyaviy masalalarda qanday fikrdamiz?

Mojaro paytida qanday muloqot qilamiz?

3.3. Sog‘lom chegaralarni belgilash

Oila qurishdan oldin juftlik:

shaxsiy erkinlik,

mas’uliyatlarni taqsimlash,

oilaviy an’analar bo‘yicha kelishib olishga intiladi.

3.4. Sog‘lom sevgi tushunchasi

Psixologlar sevgi quyidagi unsurlarni o‘z ichiga olishi kerakligini ta’kidlaydi:

hurmat,

ishonch,

sadoqat,

qo‘llab-quvvatlash,

o‘shishga yordam berish.

XULOSA

Umr yo‘ldosh tanlash – shaxsiy, psixologik va ijtimoiy omillar uyg‘unligidan iborat murakkab jarayon. Insonning biologik ehtiyojlari, qadriyatlari,

xarakteri, oilaviy tajribasi, madaniy muhit va jamiyat talablari tanlovga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy psixologiya shuni ta'kidlaydiki, mustahkam oila qurishda asosiy omillar – o'zaro hurmat, qadriyatlarning mosligi, emotsional yetuklik, samimiy muloqot va muammolarni birga hal qilish qobiliyatidir.

To'g'ri tanlangan umr yo'ldosh nafaqat baxtli oila, balki ruhiy barqarorlik, farzandlar tarbiyasi va jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun ham muhim omildir.